

УДК 821.161.2
ББК 83.3 (4Укр)

«ХИМЕРИ ЗЕЛЕНОГО ЛІТА» ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА: ТЕХНІКА ТВОРЕННЯ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ ОПОВІДАННЯ

М. Б. Хороб

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57; тел. +380(342)59-60-74;
e-mail: kf@pu.ukr.lit.ua*

У статті досліджено складові художньої техніки в одному із творів малої прози 80-х рр. ХХ ст. відомого сучасного письменника (сюжетно-композиційні, поетикально-символічні, онірико-колеристичні), які вмотивовують майстерність творення оповідання Валерія Шевчука.

Ключові слова: *оповідання, сюжетно-композиційні виміри, колеристика, портрет «зовнішній» і «внутрішній», психологічний стан самотності, ірреально-фантастичний образ, персонаж.*

У 60-х роках ХХ століття у більшості оповідань чи новел Валерія Шевчука центральним був юний герой, який нерідко перебував у тому віці, коли із підлітка формувався юнак, коли все сприймалося вперше, свіжо, загостреніше, коли проблеми частенько виникали там, де в інших його ровесників їх практично не було (згадаймо оповідання «Долина джерел»), бо за складом характеру – це в основному меланхолійний тип із вразливою душею, тихий і скромний, більше рефлектуючий, аніж діючий.

А у 80-х герой Шевчука мужніє, дорослішає (хоча відомо з біографії письменника, що часто рік написання і рік публікації твору міг розтягнутися впродовж десятиліть), йому вже біля тридцяти, а то й далі, скажімо, тридцять п'ять, як центральному персонажеві оповідання «Химери зеленого літа» [9]. Тепер письменник може в центр ставити дуже незначну, на перший погляд, подію, дрібно-побутову, як приміром, встановлення нової вуличної колонки для води. Та майстерність автора якраз і полягає в тому, що він уміє випробувати свого героя буднями, показати його «серед тижня», а не в якісь особливі, святкові чи знакові для нього дні. Однак це не заважає прозаїку торкнутися глибин людського ества і то не одного, а кількох персонажів, вдалими мазками-штрихами виділити з «вуличної юрби» і цілком другорядних персонажів, хоч мова йде не про велику чи середню, а саме малу епічну форму.

Врешті, в своєрідному вступному слові «Від автора» в новому «Романі юрби» (2009), який Людмила Тарнашинська цілком справедливо назвала нашим українським варіантом бальзаківської «комедії життя» [5, 13], письменник пише, що перша назва його (роману.-М.Х) «Химери зеленого літа», спершу хронікального тіла не складала – це були опові-

дання й маленькі повісті, які я писав про свою рідну вулицю, за життям якої стежив десятиліттями і як літописець, чи хронікер фіксував її найцікавіші події» [7, 22]. Як бачимо, назва оповідання, що було надруковане в часописі за 1984 рік, і яке, зрозуміло, є окремим і викінченим твором, що став об'єктом нашого дослідження, у новому романі озаглавлює його першу частину, а сам його текст із деякими незначними змінами складає тут «оповідку п'яту» уже під іншою назвою [8].

Як і в перший, ранній період творчості, автор любить звертатися до околиці міста, найбільш знайомого йому, своєрідного передмістя, що нагадує звичайнісіньке село, де всі про всіх знають все, де панує та атмосфера стосунків, що має особливий аромат, відмінний від центрів містечок з багатоповерховими будівлями чи загалом великих міст, де нерідко не знають сусідів за спільним під'їздом.

Початок твору являє читачеві яскраво виражену зав'язку, коли через конкретну (навіть найординарнішу) подію, нагадаємо, тільки-но встановлену нову колонку, через реакції мешканців, що прилягають до неї, автор розкриває одноманітний, майже стабільний плин життя двох дівчат уже не першої молодості: «куцої Тамарки», єдиною відрадою якої в теперішньому бутті є собака, котрого вона постійно виводить вигулювати, та «опришкуватої Гальки», яка спочатку за своїми діями, мовленням виглядає похмурою, прискіпливо-недоброзичливою, недоброю.

Зав'язка загострюється і розвиток дії досягатиме апогею через конфлікт з головним героєм Олексієм, звичайнісіньким робітником, машиністом підйомного крану на бетонному заводі. Він належить до тих людей, які не можуть після основної державної роботи безцільно гаяти час, як Галька, Тамарка чи інші сусіди, а любить працювати біля землі, щедро поливаючи плоди її саме з тієї злосчасної колонки, яку (за його проханням для зручності) водогінники повернули в сторону його городу, що й викликало негативну реакцію насамперед самотніх, неодружених представниць жіноцтва.

Психологічно тонко мотивує письменник зовнішні рухи, жести, вираз очей агресивної Гальки, що є глибинним виявом її внутрішнього світу – потаємної закоханості в сусіда, може, останньої надії на особисте щастя. Звідси й підвищені тони в мовленні, й словесні вирази-означення «загребуший», «куркуль» чи інший мовний потік, який свідчить про зовнішній, штучний, а не справжній вияв її душевного ества. Валерій Шевчук, як завжди, використовує в своєму арсеналі художніх засобів кольористику (правда, в цьому творі не надає їй такої ваги, як скажімо, в оповіданнях «Дворик, порослий кульбабами» чи «Профілі на камені» [6]), штрихом вплітаючи її в портрет “зовнішній” і “внутрішній”. Так, Галька спершу постає незворушною, а спалахують у ній «лихі – таки думки», образливі викрики. Тоді обличчя в неї «п о з е л е н і л е», що містить негативний відтінок кольору не лише стосовно зовнішності, а й вияву натури саме тут і зараз. Та, постійно думаючи про Олексія і тримаючи весь час його в полі зору, може, й сама того не усвідомлюючи, Галька кожного разу змінюється, дивлячись на нього, додаючи до свого

виразу зовсім нових ознак: «...розгублено світилося оте з е л е н е і кругле лице», «усміхнене обличчя», воно «раптом покругліло й розплилося», «посмутніло за шибкою оте приклеєне лице» (виділення наше. – М.Х.). Уже тут зелена барва втрачає негативне означення, а набуває в контексті висловленого радше привабливості: чекання, надії.

Автор подає сприймання Гальки й очима головного «винуватця» конфлікту Олексія, який називає її «опришкуватою», а в пориві гніву на її несправедливі дії навіть несподівано для себе й для всіх дає їй ляпаса (миттєва реакція, що є, по суті, кульмінацією твору). Від неї і починається спад більше виражених зовнішніх виявів характерів, переносячись у затаєні, психологічні.

Валерій Шевчук (настільки дозволяє площа оповідання) передає і стан душі немолодого вже чоловіка, в душі якого бринить сум-туга, затаєна, тягуче-болісна. Бо цілий твір – то майстерна розповідь про врешті-решт подолання самотності у тому віці, коли це вже протиприродно, як для жінки, так і для чоловіка, про зародження почуття гарного, справжнього, але в котрому жоден із них не хоче признатися. Це твір про ті дороги, які, нарешті, перетнулись. Від байдужості, зрідка відрази, активного несприйняття сірєнької, непоказної Гальки до здатності помітити її круглолице, «як те сонце в небі» обличчя, наче вперше відкрити оті «великі й гарні», «покірні й лагідні очі», побачити ту, котру як сусідку, ніколи серйозно не брав до уваги, а зараз відчув її привабливість, у звичайній постаті знайшов щось таке, що виділило її з усіх оточуючих.

Ось такий діапазон відчуттів і почувань Олексія, у якому автор весь час акцентує на непростому психологічному стані, коли вже тридцять п'ять, а долі все ще нема, не влаштовано особисте життя, в перспективі – тривала самота. Для того, щоб виразити це глибинно й неординарно, письменник використовує ірреальний образ маленького патлатого звірика в його естві, завбільшки в долоню, який нерідко грає на його душі, ні, не душі, а гітарі «з чотирнадцятьма струнами, і всі ті струни перетягнуто – торкни, і лопнуть усі разом» [9, 34]*. Внутрішній, прихований від усіх смуток найчастіше оволодіває ним після отаких непорозумінь-зіткнень з Галькою чи й її подружкою Тамаркою. Остання теж бореться з життєвою одноманітністю, самотністю постійними турботами про собаку як про живу істоту і яка, як і Галька, теж пильно спостерігає за Олексієм. Тому й наполягає на тому, щоб подруга не подарувала йому отого принизливого ляпаса, а подавала на нього в суд. І коли та не спішить – відкладає до наступного дня, це сердить Тамарку. Десь глибоко в серці, маючи також, нехай і наймізернішу надію на сусіда-холостяка, вона ж відчуває, що Гальці «цей Олексій» «з голови не виходить», то ж намагається по-своєму то привернути його увагу (двічі по воду йде в найнедоречніший для Олексія час), то в дивний спосіб «мстить» йому (таємно напустивши свого собаку за старанно доглянутих ним кролів). А, помітивши в погляді Гальки зовсім інший настрій, - милостивий

* Далі, покликаючись на цей твір, вказуємо лише сторінку.

до Олексія і щасливо-веселий після сну про нього, Тамарка дивилася на сусідку «круглими, холодними і сірими очима». Коментарі, як кажуть, зайві.

Та коли в Олексія щоденний догляд за кролями, приготування їм свіжої, скошеної ним же трави, поливання вирощених ним із матір'ю плодів своєї праці - це потреба душі, це нехай у такий спосіб близькість із природою, а, може, й якась матеріальна підтримка, бо він належить до тих городян, які ще повністю не спролетаризувалися, то інші сусіди цієї «безперспективної» вулиці стали типовими пролетарями. Звідси, й пронизані негативізмом і прагненням образити застандартизовані поняття 70-х (що тягнуться від кінця 20-х-30х рр..) минулого століття, які ще тоді вкладалися масам у свідомість –скажімо, «куркуль», бо «загребущий». І хоч найбільше уваги Валерій Шевчук приділив трьом самотнім персонажам, та через вагомні штрихові подробиці зовнішнього портрета, мовні діалогічні партії, мовленнєві рефрени читач запам'ятовує і світлу, справедливу й добру Магаданшу, хоч у неї смертельно хворий чоловік, заздрісну таксистиху, старого Швеця, Олексієву матір, яка переживає тільки за свого сина, п'яничку Шкаличку, вічно із пляшкою під пахвою та інших, які окреслені саме в цьому творі лише пунктирно як епізодичні персонажі.

Найглибше виписаний стан душі Олексія та й, врешті, двох нудьгуючих перезрілих дівчат із своїми, в суті своїй схожими проблемами не лише через мотив-супровід отого тихого й пекучого смутку, отого наскрізь заповнюючого суму, так оригінально переданого автором через нереально-фантастичний образ, що може сприйматися як ще одна дійова особа, але й через зіставлення із світом природи.

Чорногуз, який втратив свою пару, знаходиться у стані складного роздвоєння: шукати іншу пару із свого кола, чорногузику, чи вибрати ворону, а то й трьох ворон, до яких він звик як до товаришок, постійно підготовуючи їх, позбавившись таким чином самотності, але ж то зрада роду? Читач відчуває не випадковість такої паралелі, бо все, що здатна переживати і відчувати людина, виявляється, споконвіку існує і в природі. Тому болісні психологічні стани Олексія в значній мірі накладаються на відчуття чорногуза, адже проблема вибору другої половини для кожного із них є в цей період життя вкрай важливою, життєво необхідною. Ось чому інша назва цього твору в «Романі юрби» - «Жінка для чорногуза»[8]. А, прочитавши оповідання уже під новим заголовком, реципієнт розуміє, що останнє слово цілком може бути замінене ім'ям Олексія, бо надто багато спільного в них як складових вселенного дійства, природного світу.

Акцентуючи час від часу на постійно струмуючому в його естві смуткові (яким, до речі по-своєму наповнені й дві подруги), автор відтворює ту межу, котра спонукає Олексія приглушувати тугу то фізичною працею ввечері, то відводячи душу грою на гітарі, адже постійно «плакало в нього в серці чотирнадцять струн» (37). А оскільки, за цифровою символікою, «чотирнадцять» насамперед вказує на «злиття» [3,

580], єдність, згідно з текстом, взаєморозуміння, то й не випадково його мелодія та навіть хрипкий спів знайшов відгук у серці Гальки наскільки, що вона вже не одягала маски, говорячи одне, та відчуваючи інше, а щиро призналась Тамарці: «Я от сиджу тут, і таке мені в душі, наче відірвусь я оце від ганку й полечу...» (38).

Фінал твору новелістичний, із щасливим і несподіваним гепі ендом, хоча, як вдуматися, Валерій Шевчук підвів читача до цього аргументовано, психологічно мотивовано. При цьому автор нагнітає рожеву кольористику: «ранок...був зовсім **рожевий**», «**рожеві** стіни, скатірка на столі і навіть постільна білизна» (40) і, зрозуміло, його **рожеве** тіло. І не тільки тому, що падав дощ, що це початок нового дня, а й тому, що саме в цей день він, нарешті, осмілиться змінити своє життя. Ось чому й побачив, як «засвітилося **рожеве**, як сонце, Гальчине обличчя», тому ніщо не перешкодить йому зробити вирішальний крок у своєму бутті, навіть втрата кролів, яких «хтось» подушив вночі. Адже, за Керлотом, рожевий колір вказує на «чуттєвість і емоції», які переповнюють Олексія, а ще «гностики розвивали ідею, що рожевий колір є кольором воскресіння [3,552,5555], неділі, свята душі.

Та художні складові техніки оповідання були б не завершені (як останній штрих), не були б такими інтригуючими, якби автор відтворив непросту для Олексія дорогу ... до дівчини без такої символіко-народознавчої деталі, як «рябенька курочка» під пахвою, з якою повільно прямує під ритм чотирнадцяти струн в душі немолодий уже парубок. Бо в контексті твору вона акцентує на «смиренні», на тому, що він не тільки просить вибачення за отой ляпас, як постріл, але й говорить про свої почуття, про любов. Адже не випадково ще Езоп в одній із своїх байок наділяв курку розсудливістю та мудрістю [4, 171], врешті, курка як знак української етнокультури «здавна служить символом щастя..., тому є ритуальною(отже жертвовною) у весільних обрядах» [1, 323]. А оскільки, за З.Фройдом, у снах проходять картини-візії не тільки того, що вже було, а й що буде, то в нічному сні Гальки було все те, що вона бачить зараз, вдень, і та ж рябенька курочка з повним правом може відноситися до «віщих курей» [2, 386], а сон- до пророчих.

Таким чином, завдяки майстерно структурованим компонентам художнього твору – сюжетно-композиційним, поетикально-символічним, онірико-кольористичним, Валерій Шевчук зумів відкрити в звичайних, буденних, не цікавих, на перший погляд, подіях, у далеких від інтелігентності, високої культури й інтелектуальності характерах персонажів малої прозової форми не завжди красиве, але людське в «малій» людині, її взаємообумовленість і пов'язаність з негативами соціуму та професійними вимірами.

Література

1. *Жайворонок В.В.* Знаки української етнокультури. / *В.В.Жайворонок* – К.: Довіра, 2006. – 709с.

2. Лозко Г.С. Українське народознавство. (4-е вид. доповнене).- Харків: Див, 2010. - 472с.

3. Керлот Х.Э. Словарь символов /Хуан Эдуардо Керлот.-М.:REFL-book, 1994.-608с.

4. Словник символів культури України (вид.3-є, випр.. і доп. (за заг.ред. Коцура В.Г. та ін..-К.: Міленіум.-1997.-352с.

5. *Тарнашинська Людмила*. Письменник, який випробовує буденністю / Людмила Тарнашинська. Вступна стаття /Шевчук Валерій. Роман юрби: Хроніка «безперспективної» вулиці (1972-1991).-К.:Пульсари. 2009.-С.5-20.

6. Див.: *Хороб Марта*. Дискурс колористики в малій прозі Валерія Шевчука (на матеріалі оповідання «Профілі на камені») / Матра Хороб // Іст.-літ. Журнал (одеський нац. у-т. ім. І.І.Мечникова). – 2007. – Вип.15.– С.65-74; *Хороб Марта*. І в слові барва відіб'ється: синтез живописного й словесного вираження в малій прозі Валерія Шевчука (на матеріалі оповідання «Порослий кульбабами дворик») / Марта Хороб / Волинь філологічна: текст і контекст. Явищен синтезу мистецтв в українській літературі: зб. наук. Пр. – Вип. 6 / упоряд. О.О.Маланій. – Луцьк: Волин. нац. ун-т. ім. Лесі Українки, 2010. – С.38-49.

7. *Шевчук Валерій*. Від автора // Валерій Шевчук. Роман юрби: Хроніка «безперспективної» вулиці (1972-1991). - К.:Пульсари, 2009. - С.21-24.

8. *Шевчук Валерій*. Роман юрби: Хроніка «безперспективної» вулиці (1972-1991). - К.: Пульсари, 2009. - С.21-24.

9. *Шевчук Валерій*. Химери зеленого літа // Прапор. – 1984. - № 7. – С.30-44. Тут і далі посилатимемось на це видання, в дужках вказавши лише сторінку.

Стаття надійшла до редакційної колегії 13.10.2010р.

Рекомендовано до друку докт. філол. наук, проф. Моклицею М.В.

«CHIMERAS OF GREEN SUMMER» BY VALERY SHEVCHUK: TECHNIQUE OF CREATION OF ARTISTIC WORLD OF STORY

M. B. Chorob

*PreCarpathian National University by V. Stefanyk,
Ivano-Francivsc, st. Shevchenko, 57; tel. +380(342)59-60-74;
e-mail: kf@pu.ukr.lit.ua*

The article researches the artistic technique components (of plot and composition, poetical and symbolic, oneiric and coloristic) in one of the 1980-s short prose pieces of the outstanding contemporary writer, that motivate Valeriy Shevchuk's mastery of story creation.

Key words: *story, plot and composition collisions, coloring, “external” and “inner” portrait, psychological state of solitude, unreal and fantastic image, character*